

SLOVENSKÁ KOMISIA CHEMICKEJ OLYMPIÁDY

CHEMICKÁ OLYMPIÁDA

57. ročník, školský rok 2020/2021

Kategória B

Školské kolo

SÚŤAŽNÉ ÚLOHY

ÚLOHY ZO VŠEOBECNEJ A ANORGANICKEJ CHÉMIE

Chemická olympiáda – kategória B – 57. ročník – školský rok 2020/2021

Školské kolo

Martin Vavra

Ústav chemických vied, Prírodovedecká fakulta UPJŠ v Košiciach

Maximálne 30 bodov

Doba riešenia: 60 minút

Úloha 1 (11 bodov)

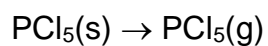
- a) Vymenujte tri základné modifikácie fosforu. (1,5 b)
- b) Najznámejšia kyselina fosforu H_3PO_4 , je schopná vytvoriť tri rôzne anióny. Uveďte vzorce a názvy týchto troch aniónov. (1,5 b)
- c) Atóm fosforu so záporným oxidačným číslom vytvára veľké množstvo fosfidov nestechiometrického zloženia napr. NiP_3 , TiP_2 , MnP alebo Fe_3P . Pomenujte tieto štyri zlúčeniny a vypočítajte v nich hmotnostný zlomok fosforu. (6 b)
 $M_r(\text{Ni}) = 58,693$; $M_r(\text{Ti}) = 47,867$; $M_r(\text{Mn}) = 54,938$; $M_r(\text{Fe}) = 55,845$;
 $M_r(\text{P}) = 30,974$.
- d) Molekula PCl_5 v plynnom stave vytvára pravidelné trigonálne bipyramidálne usporiadanie. Nakreslite tvar tejto molekuly a určte hybridný stav atómu fosforu. (2 b)

Úloha 2 (13 bodov)

- a) Zlúčeninu POCl_3 môžeme pripraviť syntézou P_4O_{10} a PCl_5 . Zapíšte spomínanú chemickú reakciu a uveďte jej stechiometrické koeficienty. (3 b)
- b) Vypočítajte hmotnosť oboch reaktantov, ktoré potrebujeme na prípravu 25,0 g POCl_3 , ak uvažujeme so stratami 7,5 %. (6 b)
 $M_r(\text{P}) = 30,974$; $M_r(\text{O}) = 15,999$; $M_r(\text{Cl}) = 35,453$.
- c) Vypočítajte, aký objem zaberá celkové použité množstvo plynného PCl_5 , ak reakcia prebieha pri normálnom atmosférickom tlaku a teplote 150 °C. (4 b)

Úloha 3 (6 bodov)

a) Sublimáciu chloridu fosforečného môžeme vyjadriť nasledujúcim zápisom:

Štandardné zmeny tvornej entalpie ($\text{kJ}\cdot\text{mol}^{-1}$) oboch zložiek sublimácie sú nasledovné: $\Delta H_f^0(\text{PCl}_5(\text{s})) = -440$; $\Delta H_f^0(\text{PCl}_5(\text{g})) = -321$.

Vypočítajte štandardnú hodnotu zmeny entalpie sublimácie PCl_5 ΔH_s^0 . (4 b)

b) Vysvetlite pojem sublimácia. (1 b)

c) Čo nám naznačuje znamienko výslednej hodnoty zmeny entalpie? (1 b)

ÚLOHY Z ORGANICKEJ CHÉMIE

Chemická olympiáda – kategória B – 57. ročník – školský rok 2020/2021

Školské kolo

Peter Šramel

Katedra organickej chémie, PriF UK, Univerzita Komenského v Bratislave

Maximálne 30 bodov

Doba riešenia: 60 minút

Úloha 1 (7 bodov)

- a) nakreslite a pomenujte všetky aromatické zlúčeniny s benzénovým kruhom zodpovedajúce sumárnemu vzorcu C_7H_7Cl .
- b) aký štruktúrny vzťah (typ izomérie) majú medzi sebou tieto zlúčeniny?
- c) ktoré z týchto zlúčení možno teoreticky pripraviť elektrofilnou chloráciou toluénu?; napíšte schému danej reakcie a krúžkom vyznačte produkt (produkty), vznik ktorého (ktorých) bude preferovaný vzhľadom na elektrónové vlastnosti toluénu.
- d) ktorá z týchto zlúčení reaguje s benzénom za prítomnosti $AlCl_3$, pričom ako produkt vzniká difenylmetán?; napíšte schému tejto reakcie.

Úloha 2 (11,75 bodu)

Je známe, že elektrónový charakter (príslušné indukčné a mezoméne efekty) substituenta, resp. substituentov prítomných na benzénovom jadre ovplyvňuje jeho reaktivitu a určuje miesto, kam vstúpi elektrofil pri nasledujúcej aromatickej substituenej reakcii.

Na základe Vašich poznatkov o vplyve elektrónových vlastností substituentov na aromatický systém

- a) znázorníte mezomérený efekt nitroskupiny v nitrobenzéne tým, že nakreslíte mezomérené štruktúrne vzorce nitrobenzénu; na základe týchto vzorcov napíšte, do ktorých polôh je orientované naviazanie elektrofilnej častice,
- b) znázorníte mezomérený efekt chlóru v chlórbenzéne tým, že nakreslíte mezomérené štruktúrne vzorce chlórbenzénu; na základe týchto vzorcov napíšte, do ktorých polôh je orientované naviazanie elektrofilnej častice,
- c) nakreslíte štruktúrne vzorce zlúčení v jednotlivých skupinách a zostupne ich zoradíte podľa ich reaktivity pri elektrofilnej substitúcii:
- nitrobenzén, fenol, toluén, benzén,
  - benzéntiol, etylbenzén, jódbenzén, kyselina benzoová,
  - anilíniový katión, brómbenzén, benzaldehyd, anilín.

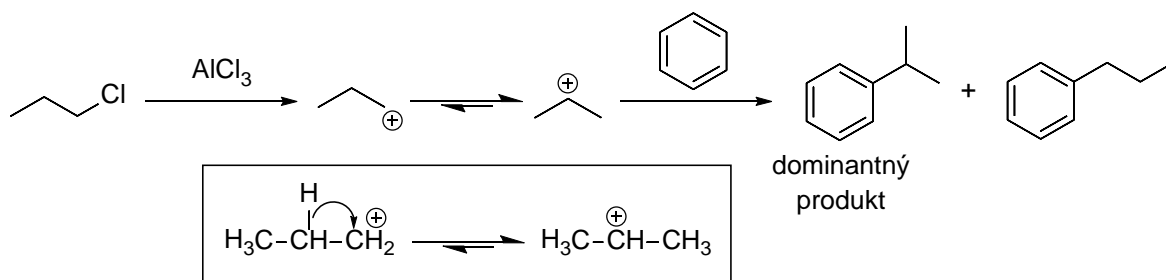
Úloha 3 (7,25 bodu)

- a) nakreslite a pomenujte všetky produkty, ktoré môžu teoreticky vzniknúť elektrofilnou bromáciou *orto*-, *meta*- a *para*-xylénu do prvého stupňa,
- b) napíšte schémy daných chemických reakcií a vyznačte, ktorý (ktoré) produkt (produkty) bude (budú) preferovaný (preferované) vzhľadom na elektrónové vlastnosti príslušného xylénu; potom vyznačte, ktorý z preferovaných produktov bude dominantný vzhľadom na sterické vlastnosti príslušného xylénu.

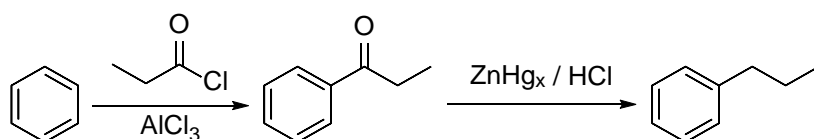
Úloha 4 (4 body)

Medzi najužitočnejšie elektrofilné aromatické substitúcie patrí Friedelova-Craftsova alkylácia. Ide o reakciu, prostredníctvom ktorej vzniká väzba medzi uhlíkom aromatického jadra a uhlíkom alkylového reťazca. Elektrofilná častica (karbokatión) sa z alkylhalogenidov generuje pôsobením Lewisovej kyseliny (napr. AlCl_3).

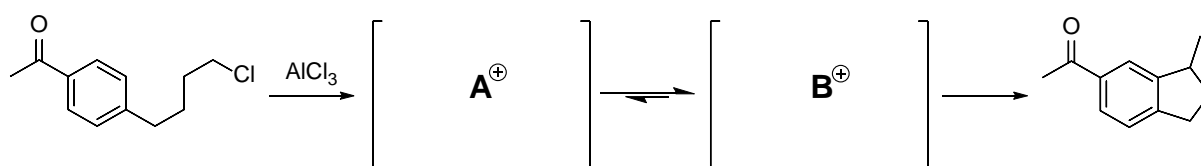
V prípade použitia alkylhalogenidu s dlhším ako dvojuhlíkovým reťazcom, dochádza v štádiu karbokatiónu k izomerizácii (prešmyku vodíka za vzniku stabilnejšieho karbokatiónu), pričom vzniká zmes alkylbenzénov, v ktorej prevláda ten rozvetvený.

Ak je potrebné pripraviť alkylbenzén s dlhším nerozvetveným reťazcom, pripraví sa najprv pomocou Friedelovej-Craftsovej acylácie príslušný ketón, ktorý sa potom redukuje na alkylbenzén pomocou zinkového amalgámu (ZnHg_x) za prítomnosti HCl , prípadne pomocou katalytickej hydrogenácie na paládiovom katalyzátore (H_2 , Pd / C).

- a) vychádzajúc z benzénu navrhnete syntézu 2-butyl-4-chlór-1-nitrobenzénu (predpokladáme, že jednotlivé regioizoméry je možné oddeliť),
- b) doplňte kationové medziprodukty $\mathbf{A}^+$ a $\mathbf{B}^+$ nasledujúcej reakcie:

Autori: RNDr. Martin Vavra, PhD., Mgr. Peter Šramel PhD.

Recenzenti: Ing. Simona Matejová, doc. RNDr. Martin Putala, PhD.

Vydal: IUVENTA, Slovenský inštitút mládeže, Bratislava 2020.